

Jakub Skrzyniarz
ORCID: 0009-0002-3213-6116
Uniwersytet Wrocławski
jakubxxx554@gmail.com

Komunistyczna rewolucja w Niemczech w ujęciu teorii rewolucji permanentnej Lwa Trockiego

<https://doi.org/10.19195/2082-4939.14.3>

The communist revolution in Germany in terms
of Leon Trotsky's theory of permanent revolution

Abstract

The subject of the article is the vision of the communist revolution in Germany in the years 1918–1923, as perceived in the political thought of Leon Trotsky. The aim of the article is to demonstrate that Trotsky viewed the German revolution through the lens of his theory of permanent revolution. Trotsky firmly believed that the German revolution must follow a similar trajectory to the Russian revolution. Between 1918 and 1923, the German Communist Party made several attempts to seize power. The defeat in World War I caused the collapse of the German Empire and establishment of the Weimar Republic, which from the very beginning faced significant socio-political challenges. The severe economic conditions fostered the radicalization of the proletariat, with increasing support for communist parties. At the turn of August and September 1923, the Weimar Republic confronted another crisis related to the occupation of the Ruhr area by France. In 1923, the Bolsheviks were convinced that the time was right for a revolution, so they pressured the German communists to carry out an armed coup. The attempt to seize power failed, shattering hopes for an international revolution and delivering a significant blow to Trotsky.

Keywords

Leon Trotsky, Trotskyism, Marxism, communism, socialism, Soviet Union, revolution, Weimar Republic, Joseph Stalin

Lew Trocki urodził się 7 listopada 1879 roku w Janówce — małej wiosce na południu Ukrainy. Był twórcą Armii Czerwonej, autorem teorii rewolucji permanentnej oraz jednym z przywódców i architektów bolszewickiej rewolucji. W wyniku przegranej walki o władzę z Józefem Stalinem został wygnany ze Związku Radzieckiego w 1929 roku. Żaden z krajów zachodnich nie chciał go jednak przyjąć do siebie — Ziemia stała się dla niego „planetą bez wizy”¹.

Trocki był niewątpliwie jedną z barwniejszych postaci w historii — trudno bowiem o kogoś bardziej oddanego sprawie komunizmu. Mimo że był apologetą rewolucji rosyjskiej, to nie wyobrażał jej sobie inaczej niż jako początku światowej pożogi. Właśnie dlatego wydarzenia rewolucji niemieckiej są ważnym elementem jego myśli politycznej, jako że miały być one potwierdzeniem słuszności teorii rewolucji permanentnej. Lata 1918–1923, w których szanse na powodzenie niemieckiej rewolucji były największe, to również najlepszy okres w życiu politycznym Trockiego. Jako jedna z najważniejszych osób w ZSRR miał on bowiem wpływ na losy światowej rewolucji i poprzez faktyczne działania mógł podejmować próby wprowadzenia swojej teorii w życie.

Austro-Węgry 14 września 1918 roku zaproponowały entencie rokowania pokojowe; 15 dni później o zawieszenie broni poprosiła Bułgaria. Wycieńczony wojną blok państw centralnych sypał się jak domek z kart. Już 29 września najważniejsze postacie niemieckiego naczelnego dowództwa, to jest marsz. Paul von Hindenburg i gen. Eryk Ludendorff, w obliczu zbliżającej się klęski wojsk niemieckich przekonały cesarza Wilhelma II o konieczności zawieszenia broni, zawarcia pokoju oraz potrzebie demokratyzacji Niemiec². Zdaniem Sebastiana Haffnera cała ta operacja, której mózgiem był Ludendorff, miała oczyścić sumienie armii i zrzucić odpowiedzialność za klęskę na barki nowego rządu³. Rząd niemiecki 4 października wystosował zatem do prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona prośbę o zawieszenie broni. W odpowiedzi z 23 października Wilson żądał kapitulacji Niemiec oraz abdykacji Wilhelma II. Zarówno monarchiści, jak i socjaldemokraci byli zdania, że należy zachować monarchię, ale cesarz powinien abdykować na rzecz kogoś ze swoich synów. Przedłużający się kryzys zmiany władzy doprowadził jednak do rozpalenia sytuacji społecznej⁴.

Zmęczone wojną społeczeństwo z coraz większą niecierpliwością wyczekiwało zawarcia pokoju. Punktem zapalnym stał się bunt marynarzy z 29 października, który błyskawicznie przemienił się w rewolucję. Była ona dziełem oddolnym — na początku listopada przebiegała spokojnie, ponieważ większość w radach miała Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, dalej: SPD); dopiero z czasem masy zaczęły się radykalizować. Wszędzie tworzone rady robotniczo-żołnierskie (dalej: RRŻ); w krajach związkowych Rzeszy obalano monarchię i wprowadzano rządy republikańskie.

W obliczu upadku starego systemu władzę w państwie zdecydowali się przejąć niemieccy socjaldemokraci. SPD 10 listopada 1918 roku utworzyła nowy rząd, na

¹ L. Trocki, *Moje życie*, przeł. J. Barski, S. Łukomski, Warszawa 1930, s. 657.

² H.A. Winkler, *Długa droga na Zachód: dzieje Niemiec*, t. 1. 1806–1933, przeł. V. Grotowicz, M. Kopij, W. Kunicki, Wrocław 2007, s. 341.

³ S. Haffner, *Rewolucja niemiecka 1918–1919*, przeł. A. Marcinek, Lublin 1996, s. 42.

⁴ H.A. Winkler, *Długa droga na Zachód*, s. 344.

którego czele stanął Friedrich Ebert⁵. Co istotne, partia już dawno wyzbyła się marksistowskiej retoryki — długotrwała praca SPD w parlamencie sprawiła, że zmieniła się ona z partii rewolucyjnej w reformatorską. Dlatego też socjaldemokraci, mówiąc o rewolucji, mieli na myśli demokratyzację w duchu parlamentarnym z zachowaniem istniejących struktur państwowych. Tym różnili się od swojego lewego skrzydła oraz komunistów, którzy dążyli do całkowitego zniszczenia ówczesnego porządku oraz wprowadzenia dyktatury proletariatu na wzór rosyjski. Zasadniczy rozdźwięk w partii socjaldemokratycznej miał miejsce już w 1914 roku, kiedy jej umiarkowane skrzydło — wbrew radykałom — poparło wojnę, ukazując swoje przywiązanie do państwa.

Po burzliwych pierwszych dniach listopada 1918 roku wydawało się, że sytuacja w Niemczech została opanowana. Istotną rolę odgrywały jednak nastroje społeczne. O ile niemieccy robotnicy i żołnierze w większości opowiadali się za SPD, o tyle ci sami robotnicy i żołnierze wysuwali zdecydowanie bardziej rewolucyjne postulaty niż socjaldemokraci. Napięcie w kraju rosło, tym bardziej że istnienie RRŻ było nie do przełknięcia dla naczelnego dowództwa — w końcu rewolucja wybuchła na skutek buntu marynarzy przeciwko kadrze oficerskiej. Haffner wskazuje, że RRŻ bardzo szybko zaczęły ciążyć również Ebertowi, dlatego porozumiał się on z gen. Wilhelmem Groenerem w celu przywrócenia porządku w państwie⁶.

Rewolucyjne nastroje uwidoczniły się w tak zwanych punktach hamburskich, uchwalonych podczas Kongresu Rad Robotniczo-Żołnierskich. Rezolucje zakładały, że armia ma zostać przebudowana i poddana kontroli RRŻ, podczas gdy panującą w niej hierarchię miano poddać likwidacji, służący w niej żołnierze mieli samodzielnie wybierać dowódców, aż w końcu zostanie ona zniesiona i zastąpiona milicją. Wszystko to były typowe radykalno-socjalistyczne postulaty. W swoim zakresie rezolucja łudząco przypominała słynny rozkaz numer 1 wydany podczas rewolucji rosyjskiej⁷. Wprowadzenie jej w życie skutkowałoby faktycznym rozpadem armii, na co SPD nie mogła pozwolić.

Wynikiem sprzecznych interesów partii oraz RRŻ było powstanie Spartakusa. Do jego wybuchu bezpośrednio przyczyniły się też próby rozbrojenia marynarzy w Berlinie. Po początkowych sukcesach bunt został jednak szybko i krwawo stłumiony⁸. W marcu i kwietniu Niemcy zostały zalane falą strajków, mnożyły się tendencje separatystyczne — w Monachium proklamowano Bawarską Republikę Rad. Socjalistycznej SPD na szczęście udało się opanować sytuację w sojuszu ze skrajnie nacjonalistycznymi freikorpsami — paramilitarnymi bojówkami złożonymi z rozgoryczonych weteranów, rozprawiającymi się w okrutny sposób z radykalną lewicą, którą uważali za „zdrajców narodu”. Ofiarami freikorpsów padli między innymi przywódcy komunistów — Karl Liebknecht oraz Róża Luksemburg⁹.

Młodej Republice Weimarskiej niedane było odpocząć. W marcu 1920 roku prawicowe siły z pomocą armii dokonały próby przewrotu. Pucz Kappa-Lüttwitza mógł przesądzić o losie republiki. Puczyści nie przewidzieli jednak, że SPD ma asa

⁵ T. Kotłowski, *Historia Republiki Weimarskiej (1919–1933)*, Poznań 1997, s. 18–19.

⁶ S. Haffner, *Rewolucja niemiecka 1918–1919*, s. 113.

⁷ R. Pipes, *Rewolucja rosyjska*, przeł. T. Szafar, Warszawa 1994, s. 242.

⁸ H.A. Winkler, *Długa droga na Zachód*, s. 360–365.

⁹ E.D. Weitz, *Niemcy weimarskie. Nadzieje i tragedia*, przeł. A. Czwojdrak, Kraków 2011, s. 29.

w rękawie. Socjaldemokraci uciekli się do strajku generalnego, w którym nawoływali robotników do ratowania kraju. W związku tym 15 marca strajk powszechny sparaliżował całe Niemcy i przeszkodził w próbie puczu. Niemniej — ze względu na swoją żywiołowość — strajk generalny przerodził się w kolejną rewolucję, ze szczególnie gwałtownym przebiegiem w Zagłębiu Ruhry, gdzie spore poparcie robotników miały radykalne ugrupowania: komuniści, lewicowi socjaliści i syndykaliści. Na nowo przystąpiono więc do organizowania rad robotniczych i nawoływano do walki o dyktaturę proletariatu. Utworzone zostały oddziały Armii Czerwonej, a SPD po raz kolejny musiała wzywać oddziały freikorpsów do pomocy w krwawym stłumieniu rewolucji¹⁰.

W 1923 roku niemiecka gospodarka była w opłakanym stanie. Poziom życia zwykłych obywateli drastycznie spadał, a kondycja państwowych finansów groziła załamaniem się budżetu. W obliczu takich problemów Republika Weimarska nie była zdolna dotrzymać zobowiązań spłaty reparacji. Skutkiem tego 11 stycznia wojska francusko-belgijskie wkroczyły do Niemiec i rozpoczęły okupację Zagłębia Ruhry — najbardziej zurbanizowanego i bogatego w surowce naturalne terytorium kraju. Zajęcie Zagłębia doprowadziło do dalszej degeneracji niemieckiej gospodarki. W wyniku zewnętrznej agresji w Niemczech doszło do swoistego złagodzenia wewnętrznych antagonizmów i pojawienia się idei stworzenia jednolitego frontu względem okupanta¹¹.

W obliczu pogarszającej się sytuacji gospodarczej w szeregach Komunistycznej Partii Niemiec (dalej: KPD) znów pojawiła się idea przejęcia władzy. W tym celu najważniejsi przywódcy partii udali się na naradę do Rosji, gdzie rewolucyjny nastrój udzielił się bolszewickiemu kierownictwu. Co do możliwości wybuchu rewolucji w KPD zarysowały się dwa poglądy: lewica partyjna uważała, że nadszedł na to odpowiedni moment, natomiast ściśle kierownictwo starało się podejść do sprawy w sposób bardziej realistyczny i zachowawczy. We wrześniu 1923 roku, pod naciskiem biura politycznego bolszewików, kierownictwo KPD zdecydowało się na przeprowadzenie zbrojnego powstania. Zdaniem Tadeusza Kotłowskiego to właśnie naciski ze strony bolszewików doprowadziły do przełamania sceptycyzmu kierownictwa partii. Entuzjazm rosyjskich komunistów, szczególnie Lwa Trockiego i Grigorija Zinowjewa, miał z kolei wynikać z przeszacowania nastrojów społecznych i złudnej wiary w możliwość wybuchu rewolucji w Niemczech¹².

Ambitne plany wszczęcia rewolucji zakładały, że komuniści przejmą władzę w centralnych landach niemieckich — Saksonii i Turyngii, a następnie doprowadzą do rozprzestrzenienia się społecznej burzy. W październiku 1923 roku członkowie KPD weszli w skład rządów wspomnianych państw, w związku z tym partia zyskała bezpośredni wpływ na bieg wydarzeń. W obliczu udanych agitacji oraz zagrożeń ze strony nacjonalistycznej Bawarii zarówno Saksonia, jak i Turyngia zaczynały się coraz bardziej radykalizować. Na rozwój sytuacji nie chciał pozwolić rząd w Berlinie — władze centralne zdawały sobie sprawę, że kraj stanął na skraju wojny domowej i tylko odgórna zmiana lewicowych rządów oraz wkroczenie Reichswehry do Saksonii i Turyngii pozwoli opanować sytuację.

¹⁰ T. Kotłowski, *Historia Republiki Weimarskiej (1919–1933)*, s. 49–52.

¹¹ H.A. Winkler, *Długa droga na Zachód*, s. 406–409.

¹² T. Kotłowski, *Historia Republiki Weimarskiej (1919–1933)*, s. 104–106.

Akcja rządu zaskoczyła kierownictwo KPD, w wyniku tego komuniści zrezygnowali z próby zbrojnego przejęcia władzy. Do jedyne go podejścia do przejęcia władzy doszło w Hamburgu, gdzie lokalny oddział KPD zdecydował się na wszczęcie rewolucji 23 października 1923 roku. Ze względu na ogromną dysproporcję sił i brak poparcia ze strony robotników powstanie zostało jednak ostatecznie stłumione już 25 października¹³. Co ważne, rewolucja niemiecka z 1923 roku boleśnie obnażyła wszystkie słabości KPD, wśród których najważniejsze były: brak zdecydowania wśród przywódców, brak odpowiedniego przygotowania oraz — mający największe konsekwencje — brak poparcia mas dla rewolucji komunistycznej.

Teoria rewolucji permanentnej została stworzona przez Trockiego, aby uzasadnić — z marksistowskiego punktu widzenia — możliwość wybuchu rewolucji w kraju zacofanym, jakim była Rosja. Co do zasady marksizm wykluczał taką możliwość — według niego rewolucja mogła wybuchnąć tylko w kraju rozwiniętym przemysłowo i mającym silną oraz świadomą klasę robotniczą. Podążając za materializmem historycznym, rewolucja socjalistyczna mogła zatem wystąpić dopiero po rewolucji burżuazyjnej. W przeciwnym wypadku naturalna historyczna droga rozwoju została by zaburzona.

Trocki starał się przełamać ten dogmat i udowodnić, że rewolucja w kraju nierozwiniętym, takim jak Rosja, jest możliwa. Uważał, że droga rozwoju rosyjskiego kapitalizmu nie jest tożsama z drogą, jaką przebył zachodni kapitalizm. W carskiej Rosji wielki przemysł powstał bowiem głównie z inicjatywy państwa, toteż za rosyjską burżuazją nie stała ekonomiczna siła i w przeciwieństwie do zachodniej odpowiedniczki nie była ona zdolna do wywołania rewolucji. W opozycji do słabej burżuazji Trocki stawiał proletariats — wierzył, że jest on dostatecznie silny i zrewolucjonizowany, żeby wywołać rewolucję¹⁴. Uwzględniając słabość burżuazji i siłę robotników, konstatował, że to właśnie rosyjski proletariats, przy wsparciu chłopstwa, doprowadzi do wybuchu rewolucji burżuazyjnej. Następnie radykalizm proletariats popchnie go dalej, w wyniku czego rewolucja burżuazyjna „przerośnie” w socjalistyczną¹⁵.

Wizja rosyjskiej rewolucji była pierwszym filarem teorii rewolucji permanentnej. Drugi zaś był bezpośrednio powiązany z pierwszym, ponieważ w swoich założeniach teoria Trockiego zakładała, że rewolucja wywołana przez proletariats będzie jedynie początkiem przemian całego społeczeństwa. Proces rewolucji nie skończy się wraz ze zdobyciem władzy przez komunistów, ale dopiero z chwilą wejścia świata w stan komunizmu. Permanentność zdaniem tego myśliciela politycznego oznaczała, że komunizm musi wygrać ze starym systemem na każdej płaszczyźnie: politycznej, gospodarczej i społecznej¹⁶. Głębokie przemiany mają dotknąć również samego człowieka, począwszy od jego sposobu myślenia, a na fizjonomii skończywszy¹⁷.

Trzecim filarem teorii Trockiego — najważniejszym w kontekście powodzenia przewrotu w Niemczech — było założenie, że rewolucja może ostatecznie zwyciężyć

¹³ *Ibidem*, s. 115–122.

¹⁴ L. Trotsky, *Results and Prospects*, przeł. Communist International, 1921, rozdz. 4. *Revolution and the Proletariat*, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1931/tpr/rp04.htm> (dostęp: 20.04.2023).

¹⁵ L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu*, t. 2, Warszawa 2020, s. 420.

¹⁶ U. Ługowska, A. Grabski, *Trockizm. Doktryna i ruch polityczny*, Warszawa 2003, s. 55.

¹⁷ A. Walicki, *Marksizm i skok do królestwa wolności*, Warszawa 1996, s. 367–368.

jedynie w wymiarze międzynarodowym. Polityk odrzucał bowiem marksistowski dogmat mówiący o tym, że rewolucja może wybuchnąć jedynie w kraju wysoko uprzemysłowionym, ponieważ jego zdaniem sprawa rewolucji zależała od stopnia radykalizacji proletariatu, a nie od zdolności wytwórczych. Niemniej zdawał sobie sprawę, że zbudowanie socjalizmu w kraju tak zacofanym jak Rosja skazane jest na porażkę. Dlatego rosyjska rewolucja potrzebowała socjalistycznych republik na Zachodzie, które podzielą się z nią technologią i pomocą Związkowi Radzieckiemu podnieść poziom jego rozwoju. Myśliciel był również przekonany, że w wypadku porażki rewolucji na Zachodzie rządy burżuazyjne będą się starały doprowadzić do obalenia władzy radzieckiej w Rosji¹⁸. Bez wątplenia dla Trockiego kolejnym krajem, w którym powinna wybuchnąć rewolucja, były właśnie Niemcy¹⁹. Tamtejsze wydarzenia rozpatrywał on właśnie pod kątem swojej teorii rewolucji permanentnej, a ewentualne powodzenie rewolucji w Republice Weimarskiej byłoby potwierdzeniem międzynarodowego aspektu jego teorii.

Wydarzenia w Niemczech zajmują bardzo ważne miejsce w myśli politycznej Trockiego, ponieważ to właśnie rewolucja w kraju z wysoko rozwiniętym przemysłem i licznym proletariatem miała być gwarantem powodzenia i przetrwania międzynarodowej rewolucji. Ze względu na swoją teorię permanentnej rewolucji i wynikające z niej przekonanie o tym, że Związek Radziecki nie może przetrwać bez przewrotu na Zachodzie, Trocki szczególnie interesował się wybuchem rewolucji w Niemczech²⁰. Uważał, że jest ona naturalną kontynuacją ogólnoświatowej pożogi zapoczątkowanej w Rosji. W związku z tym automatycznie przenosił schematy rewolucji rosyjskiej na sytuację Republiki Weimarskiej. Dlatego też w licznych pismach z lat 1918–1923 Trocki krytykował niemieckich socjaldemokratów, w których widział rosyjskich mieniszewików. Owocem tej zacieklej polemiki była jedna z jego najważniejszych ideologicznych rozpraw²¹ — *Terroryzm i komunizm*, będąca krytyką socjaldemokracji niemieckiej oraz jej głównego ideologa — Karla Kautskiego. Według Trockiego SPD popadła w swego rodzaju „fetyszizm organizacyjny” — stała się niezdolna do bardziej radykalnych akcji i wrosła w struktury państwowe, które niegdyś obiecywała zniszczyć. Ostatecznie SPD podzieliła ideologiczny los mieniszewików i stała się siłą kontrrewolucyjną hamującą spontaniczne akcje proletariatu²².

Na skutek I wojny światowej doszło do trwałego rozłamu w ruchu marksistowskim na socjaldemokratów i komunistów. Ze względu na to, że niemiecka SPD porzuciła cel, jakim była międzynarodowa rewolucja, proletariat musiał polegać wyłącznie na sobie, wierzyć w swoją siłę i zapomnieć o dawnych socjaldemokratycznych przywódcach — powinien więc prowadzić niezależną politykę²³. Wskazuje to, że Trocki starał

¹⁸ P. Sydor, *Państwo i prawo w koncepcji rewolucji permanentnej Lwa Trockiego*, Kraków 2016, s. 112–113.

¹⁹ B.M. Patenaude, *Trocki. Upadek rewolucjonisty*, przeł. J. Wołk-Łaniewski, Wrocław 2009, s. 57.

²⁰ U. Ługowska, A. Grabski, *Trockizm*, s. 56.

²¹ A. Walicki, *Marksizm i skok do królestwa wolności*, s. 358.

²² L. Trotsky, *En Route: Thoughts on the Progress of the Proletarian Revolution*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/ch07.htm> (dostęp: 18.04.2023).

²³ L. Trotsky, *To the Spartacus League of Germany and the Communist Party of German Austria*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app02.htm> (dostęp: 18.04.2023).

się przeszczepić wzorce rosyjskiej rewolucji na niemiecki grunt, kiedy twierdził, że proletariatu powinien prowadzić politykę niezależną od socjaldemokracji. Oczywiście, mówiąc o niezależności proletariatu, nie przyznawał, że robotnicy powinni działać niezależnie od partii, na wzór anarchistów czy też syndykalistów. Przez prowadzenie niezależnej polityki myśliciel rozumiał potrzebę powstania partii proletariackiej, czyli komunistycznej. Mając na myśli doświadczenia wydarzeń rosyjskich, był przekonany, że utworzenie niemieckiej partii komunistycznej jest konieczne, ponieważ proletariatu nie jest w stanie samodzielnie doprowadzić rewolucji do końca. Właśnie dlatego w 1920 roku w jednym z przemówień wskazywał, że utworzenie KPD ma ogromne znaczenie, gdyż świadczy o zaawansowanej fazie niemieckiej rewolucji²⁴. Mimo to nie wykluczał współpracy z SPD i jej bardziej lewicowymi odłamami²⁵ — była to jednak kwestia natury taktycznej, a nie ideologicznej.

Niemiecka rewolucja z jesieni 1923 roku to ostatnie wielkie wydarzenie, w którym Trocki miał okazję uczestniczyć jako wódz, ponieważ niedługo później rozpoczęła się przeciwko niemu nagonka ze strony triumwiratu: Józefa Stalina, Lwa Kamieniewa i Grigorija Zinowjewa²⁶. Jeszcze dwa lata wcześniej, w 1921 roku, Trocki oceniał sytuację w Niemczech dość realistycznie. Twierdził, że ówczesna sytuacja nie daje zbyt wielu możliwości do rozwinięcia się sytuacji rewolucyjnej. Po porażkach z lat 1919–1920 proletariatu leczył rany, natomiast burżuazja do spółki z SPD umacniała swoją władzę. Nastąpił więc czas względnej równowagi. Polityk uważał, że KPD nie powinna tracić energii na akcje ofensywne i nadwyręzać, i tak już zmęczonych, mas. W związku z tym niemieccy komuniści okres bierności powinni spożytkować na zadania *stricte* organizacyjne, poświęcając czas na umacnianie szeregów partii, między innymi przez zdobywanie nowych członków. Trocki podkreślał również potrzebę nieustannej agitacji, dzięki której KPD wyrwałaby część robotników z rąk SPD. Niemniej nie przekreślał szans na wybuch rewolucji — jego zdaniem, o ile komuniści nie będą wykonywać działań zaczepnych, o tyle działania kontrrewolucji mające na celu zniszczenie KPD będą mogły wywołać nową falę rewolucyjną²⁷.

Po porażkach z 1921 roku KPD rzeczywiście nie starała się przeprowadzać żadnej znaczącej akcji ofensywnej i realizowała rozsądniejszą „tatykę skruszania”, która polegała na przeciąganiu na swoją stronę nie tylko robotników, lecz także lewicowych oraz niezależnych socjalistów. Zasadność tej tatyki ujawniała się w tym, że socjaliści, pod wpływem ofensywy stronnictw nacjonalistycznych, mogli się coraz bardziej przesunąć na pozycje komunistyczne. Niejednokrotnie udawało się wypracować wspólny front komunistów i lewicowych socjalistów. Trocki uznawał co do zasady, że jest to słuszne podejście. Przestrzegał tylko, żeby działacze KPD nie przeczyli momentu, kiedy masy są wzburzone, co będzie można wykorzystać²⁸.

KPD, oprócz próby wpływania na robotników będących pod urokiem socjaldemokracji, starała się walczyć o wpływy również w innych warstwach społecznych.

²⁴ L. Trotsky, *On the Policy of the KAPD*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app02.htm> (dostęp: 19.04.2023).

²⁵ L. Hass, *Trockizm*, Warszawa 1990, s. 41.

²⁶ D. Wołkogonow, *Trocki*, przeł. S. Głąbiński, Warszawa 1999, s. 259.

²⁷ L. Trotsky, *The March Revolutionary Movement in Germany*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app09.htm> (dostęp: 24.04.2023).

²⁸ M. Mirowski, *Rewolucja permanentna Lwa Trockiego. Między teorią a praktyką*, Warszawa 2013, s. 301.

Przywódca niemieckich komunistów — Heinrich Brandler — uważał, że KPD musi wciągnąć w swoją orbitę drobnomieszczaństwo, ponieważ w przypadku wojny domowej stanie ono albo z proletariatem, albo przeciwko niemu²⁹.

Podsumowując, należy podkreślić, że na poglądach Trockiego na temat rewolucji niemieckiej zaważyły doświadczenia rosyjskiego października. Zasadniczo można wyróżnić trzy filary, na których myśliciel opierał zwycięstwo rewolucji rosyjskiej. Po pierwsze — niemiecka socjaldemokracja zdradziła interesy niemieckiego i międzynarodowego proletariatu. Nie tylko przestała być partią marksistowską, lecz wręcz stała się narzędziem w rękach imperialistów. Trocki tymczasem wciąż widział szansę na współpracę z socjalistami, choć była to kwestia taktyczna, natomiast w sferze ideologii SPD i KPD stały się sobie wrogie. Po drugie — komuniści mieli zasygnalizować masom swoją odrębność. Jedynym na to sposobem miało być stworzenie samodzielnej partii komunistycznej, najlepiej na wzór scentralizowanej partii bolszewickiej. Po trzecie — Trocki opierał swoje przewidywania na nieuzasadnionej wierze w proletariatu oraz na przekonaniu o nieuchronności światowej rewolucji. Tak więc, podobnie jak w swojej teorii rewolucji permanentnej, w odniesieniu do rewolucji niemieckiej myśliciel przeceniał możliwości i stopień zorganizowania robotników.

Tuż obok tych trzech filarów Trockiego wskazywał na jeszcze jeden ważny element, który jego zdaniem przesądzał o rewolucyjnych możliwościach proletariatu. Według niego, by rewolucja mogła się pomyślnie rozwijać, niezbędna była możliwość swobodnego tworzenia się rad robotniczych. W sytuacji rozbitcia ruchu robotniczego rady miały być elementem, który spaja proletariatu i wynosi go ponad spory między socjaldemokracją i komunistami. To właśnie miało sprawić, że robotnicy będą jednoczyć się oddolnie, a rady staną się pierwszym ogniwem walki o ich prawa oraz naturalnie wpłyną na radykalizację postulatów. I nawet jeśli początkowo w radach większość miałiby socjaldemokraci, to rady miały być instrumentem, za pomocą którego najłatwiej będzie oderwać robotników od socjaldemokracji. W tej kwestii Trocki ponownie odwoływał się do analogii z 1917 roku, próbując wykazać, że bolszewicy na samym początku istnienia rad również byli w mniejszości, lecz właśnie za sprawą rad udało się im w końcu zdobyć poparcie proletariatu. Dlatego też uważał, że niemieccy komuniści powinni dążyć do stworzenia organu pośredniego między nimi a socjaldemokratami, by za jego pośrednictwem pozyskać poparcie robotników³⁰.

Pod koniec sierpnia ściśle kierownictwo bolszewików nie było do końca zgodne co do tego, czy sytuacja w Niemczech sprzyja rozwojowi rewolucji. O tym, że sytuacja dojrzała już do przejęcia władzy, najbardziej przekonani byli Trocki i Zinowjew³¹. Trocki, jako fanatyczny komunist, był z oczywistych powodów zainteresowany powodzeniem niemieckiej rewolucji, natomiast Zinowjew, będąc osobą niezwykle ambitną³², zdawał sobie sprawę, że ewentualne zwycięstwo podniesie jego rangę jako przewodniczącego Kominternu. Do pomysłu otwartej walki o władzę

²⁹ H. Brandler, *The Session of the Central Committee of the CP of Germany*, „International Press Correspondence” 3, 1923, nr 57 (35), s. 618–619, <https://www.marxists.org/archive/brandler/1923/08/kpd-cc.htm> (dostęp: 26.04.2023).

³⁰ L. Trocki, *Rewolucja niemiecka a stalinowska biurokracja*, Wrocław 1989, s. 51–56.

³¹ M. Mirowski, *Rewolucja permanentna Lwa Trockiego*, s. 313.

³² R. Miedwiediew, *Pod osąd historii. Genezą i następstwa stalinizmu*, przeł. C. Czarnogórski, F. Nieuważny, Warszawa 1990, s. 116.

sceptycznie nastawiony był między innymi Stalin. Dodatkowo główne centrum kierownictwa bolszewickiego zaangażowane było w wewnętrzną walkę i próbę zdyskredytowania Trockiego³³. Mimo to informacje napływające z Republiki Weimarskiej były coraz bardziej optymistyczne, toteż biuro polityczne zdecydowało się działać i przeznaczyć na ten cel spore środki. Utworzono komisję czterech, w której skład weszli: Karol Radek, Grigorij Piatakow, Józef Unszlicht oraz Wasilij Szmidt — mieli oni koordynować wsparcie radzieckie dla niemieckich towarzyszy³⁴. Trocki — zdanem Mikołaja Mirowskiego — aktywnie uczestniczył w przygotowaniach do przewrotu. Starał się na przykład przygotować Armię Czerwoną do potencjalnej rewolucji w Niemczech³⁵.

Był on również odpowiedzialny za przekonanie Brandlera, że w Niemczech nadszedł odpowiedni moment na przejęcie władzy. Nie pierwszy już zresztą raz bolszewicy starali się wymuszać konkretne zachowania na niemieckich komunistach, co często skutkowało niepowodzeniami KPD oraz zwiększało stopień jej wasalizacji względem Moskwy³⁶. Ostatecznie Brandler dał się przekonać, chociaż początkowo był sceptyczny co do możliwości przeprowadzenia takiej akcji na skalę ogólnokrajową. Mirowski wskazuje przy tym na jeden bardzo ciekawy fakt dotyczący roli Trockiego w rewolucji niemieckiej — otóż niemieckie kierownictwo KPD wyszło z propozycją, aby to właśnie rosyjski polityk stanął na czele powstania. Na takie rozwiązanie nie mógł się jednak zgodzić triumwirat: Stalin, Zinowjew i Kamieniew — najprawdopodobniej zdawali sobie sprawę, że ewentualne zwycięstwo może niesamowicie umocnić pozycję Trockiego i podtrzymać jego legendę jako wodza rewolucji. W ramach kompromisu do Niemiec wysłano Radka i Piatakowa, których uważano za bliskich stronników Trockiego³⁷.

Plan bolszewików zakładał, że w rocznicę rewolucji październikowej w Niemczech odbędą się masowe manifestacje. Przygotowane wcześniej czerwone brygady miały sprowokować uliczne starcia i doprowadzić do radykalizacji robotników. Następnie komuniści mieli przejąć zbrojnie najważniejsze urzędy i proklamować powstanie robotniczego rządu. Założenia te nie doczekały się jednak realizacji, ponieważ komuniści przegapili moment, kiedy masy były najbardziej wzburzone. Nie byli też dostatecznie przygotowani do przeprowadzenia zbrojnego przewrotu. Dodatkowo zostali zaskoczeni energiczną reakcją rządu Republiki Weimarskiej, który stłumił najbardziej zradykalizowane ogniska — Saksonię i Turyngię³⁸.

Richard Pipes wskazuje, że przyczyn porażki działań bolszewików w Europie należy szukać w ich zbytym przywiązaniu do doświadczeń rosyjskich. Bolszewicy starali się bowiem sztywno przeszczepić rosyjski schemat rewolucji na warunki zachodnioeuropejskie, co nie zdało egzaminu. Mimo że po wojnie w krajach Europy Zachodniej wrzało, to sytuacja nie była aż tak opłakana jak w Rosji. W Niemczech dodatkowo bolszewicy zlekceważyli rosnące w siłę ugrupowania prawicowe³⁹.

³³ L. Trocki, *Zbrodnie Stalina*, Warszawa 2018, s. 97.

³⁴ B. Bażanow, *Byłem sekretarzem Stalina*, Warszawa 1985, s. 42–43.

³⁵ M. Mirowski, *Rewolucja permanentna Lwa Trockiego*, s. 308–310.

³⁶ R. Pipes, *Rosja bolszewików*, przeł. W. Jeżewski, Warszawa 2010, s. 206–207.

³⁷ M. Mirowski, *Rewolucja permanentna Lwa Trockiego*, s. 313–316.

³⁸ *Ibidem*, s. 319–322.

³⁹ R. Pipes, *Rosja bolszewików*, s. 254.

Trafna analiza Pipesa dotyczy również Trockiego, szczególnie przywiązanego do wzorca rosyjskiego, którego był przecież autorem. Złudne wrażenia na temat sytuacji społecznej w Niemczech oraz nadmierne oddanie wzorcowi rosyjskiemu sprawiły, że polityk nie potrafił sobie wyobrazić przebiegu rewolucji niemieckiej inaczej, niż miało to miejsce w październiku 1917 roku.

Historia niemieckiej rewolucji wyznacza pewien trend, widoczny w dziejach europejskiego komunizmu. Mimo sprzyjających okoliczności i wzrostu znaczenia partii komunistycznych nigdzie oprócz Rosji nie udało się bowiem komunistom trwale przejąć władzy. Porażka KPD w 1923 roku była swego rodzaju domknięciem pewnego etapu w historii Europy — radykalne ugrupowania lewicowe zaczęły wówczas ustępować nacjonalistom i faszystom⁴⁰. Widoczna jest tutaj analogia do życiorysu samego Trockiego. Kiedy rosyjska rewolucja święciła swoje największe tryumfy, on był na szczycie. Wraz z opadaniem rewolucyjnej fali jego gwiazda zaczęła blednąć. W 1923 roku myśliciel ostatni raz miał okazję bezpośrednio wpływać na losy światowej rewolucji. Po porażce rewolucji niemieckiej pozycja wodza Armii Czerwonej bardzo szybko zaczęła słabnąć, a on sam stał się — można by rzec — politycznym trupem.

Bibliografia

- Bażanow B., *Byłem sekretarzem Stalina*, Warszawa 1985.
- Brandler H., *The Session of the Central Committee of the CP of Germany*, „International Press Correspondence” 3, 1923, nr 57 (35), <https://www.marxists.org/archive/brandler/1923/08/kpd-cc.htm>.
- Grabski A., Ługowska U., *Trockizm. Doktryna i ruch polityczny*, Warszawa 2003.
- Haffner S., *Rewolucja niemiecka 1918–1919*, przeł. A. Marcinek, Lublin 1996.
- Hass L., *Trockizm*, Warszawa 1990.
- Holzer J., *Komunizm w Europie. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Warszawa 2010.
- Kotakowski L., *Główne nurty marksizmu*, t. 2, Warszawa 2020.
- Kotłowski T., *Historia Republiki Weimarskiej (1919–1933)*, Poznań 1997.
- Miedwiediew R., *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, przeł. C. Czarnogórski, F. Nieuważny, Warszawa 1990.
- Mirowski M., *Rewolucja permanentna Lwa Trockiego. Między teorią a praktyką*, Warszawa 2013.
- Patenaude B.M., *Trocki. Upadek rewolucjonisty*, przeł. J. Wołk-Łaniewski, Wrocław 2009.
- Pipes R., *Rewolucja rosyjska*, przeł. T. Szafar, Warszawa 1994.
- Pipes R., *Rosja bolszewików*, przeł. W. Jeżewski, Warszawa 2010.
- Rzepa K., *Od utopii do pragmatyzmu. Od sekty do milionowej partii. Socjaldemokracja niemiecka przed 1914 rokiem*, Poznań 1998.
- Sydor P., *Państwo i prawo w koncepcji rewolucji permanentnej Lwa Trockiego*, Kraków 2016.
- Trocki L., *Moje życie*, przeł. J. Barski, S. Łukomski, Warszawa 1930.
- Trocki L., *Rewolucja niemiecka a stalinowska biurokracja*, Wrocław 1989.
- Trocki L., *Zbrodnie Stalina*, Warszawa 2018.
- Walicki A., *Marksizm i skok do królestwa wolności*, Warszawa 1996.
- Weitz E.D., *Niemcy weimarskie. Nadzieje i tragedia*, przeł. A. Czwojdrak, Kraków 2011.
- Winkler H.A., *Długa droga na Zachód: dzieje Niemiec*, t. 1. 1806–1933, przeł. V. Grotowicz, M. Kopij, W. Kunicki, Wrocław 2007.
- Wołkogonow D., *Trocki*, przeł. S. Głąbiński, Warszawa 1999.

⁴⁰ J. Holzer, *Komunizm w Europie. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Warszawa 2010, s. 221.

Źródła internetowe

Trotsky L., *En Route: Thoughts on the Progress of the Proletarian Revolution*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/ch07.htm>.

Trotsky L., *The March Revolutionary Movement in Germany*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app09.htm>.

Trotsky L., *On the Policy of the KAPD*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app02.htm>.

Trotsky L., *Results and Prospects*, przeł. Communist International, 1921, rozdz. 4. *Revolution and the Proletariat*, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1931/tpr/rp04.htm>.

Trotsky L., *To the Spartacus League of Germany and the Communist Party of German Austria*, [w:] *The First Five Years of the Communist International*, t. 1, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1924/ffyci-1/app02.htm>.

Якуб Сксиняж

Вроцлавський університет

Комуністична революція в Німеччині у світлі теорії Лева Троцького про перманентну революцію

Анотація

Стаття присвячена проблемі німецької революції в контексті політичної думки Лева Троцького. Описані події відбуваються в 1918–1923 роках, цей період є першими і водночас найважчими роками становлення Веймарської республіки, що виникла на руїнах Німецької імперії. Від початку свого існування молоду державу стало переслідували проблеми, яких головною причиною була поразка у Першій світовій війні. Згаданий період є дуже важливим елементом в історії європейського комунізму, оскільки це був найбільш сприятливий момент для перемоги революції. Зрештою, комуністам не вдалося захопити владу, тому після 1923 року вони перейшли до оборони, поступаючись дедалі сильнішим правим і націоналістичним силам. Одним із головних завдань статті — представити історію Веймарської республіки із ракурсу німецької революції. У статті описуються найважливіші повстання та спроби захоплення влади протягом 1918–1923 років, аналізуються причини їхньої поразки. Крім цього, у статті показано дві найважливіші партії робітничого руху, тобто Соціал-демократичну партію Німеччини та Комуністичну партію Німеччини, аналізуючи їхні ідеї та способи діяльності.

Основна мета статті — показати, що німецька революція розглядалася Троцьким у контексті його власної теорії про перманентну революцію.

Для підтвердження вищезазначеної тези в статті описуються такі найважливіші положення теорії Троцького: можливість спричинити революцію у відсталій країні, абсолютну віру в силу та радикалізм пролетаріату, ненастанність революційного процесу і необхідність перенесення революції за межі Росії. У контексті описуваних німецьких подій найважливішим з погляду статті є інтернаціональний характер теорії Троцького. Для Троцького успіх революції в Німеччині був важливий, оскільки тим самим підтверджувалась правильність його тез. Таким чином німецька революція була важливим елементом його політичної думки та становить важливу частину його творів.

Наступним завданням цієї статті є в тому, щоб показати, що Троцький не зумів правильно оцінити суспільно-політичну ситуацію, яка склалася в 1918–1923 роках у Веймарській республіці, і він нерелексивно застосував російську модель до подій в Німеччині. У чисельних працях він згадував більшовицький переворот жовтня 1917 року в контексті революції в Німеччині. Він ототожнював німецьких соціал-демократів з російськими меншовиками, а тому вважав СДПН зрадниками справи пролетаріату. Троцький підкреслював, що запорукою успіху революції в Німеччині є створення дисциплінованої та незалежної комуністичної партії за взірцем більшовицької.

Насамкінець стаття представляє роль Троцького в спробі німецьких комуністів захопити владу восени 1923 року. Адже і в цьому випадку Троцький був переконаний, що КПД повинна захопити владу подібним чином, як це зробили більшовики в 1917 році. У підсумку стаття порівнює історію європейського революційного руху та історією самого Троцького. Поки революційний хвиля була високою, Троцький був на вершині, але після поразки комуністів у Німеччині та після придушення комуністичних рухів у Європі його позиції почали дуже швидко слабшати. Фактично, після 1923 року, за кілька років він втратив усі свої посади і був висланий із Радянського Союзу. На завершення стаття має на меті реконструювати погляди Троцького на німецьку революцію та проаналізувати їх під кутом зору теорії перманентної революції. А для цього необхідно простежити історію Веймарської республіки в 1918–1923 роках.

Ключові слова

Лев Троцький, троцькізм, марксизм, комунізм, соціалізм, Радянський Союз, революція, Веймарська республіка, Йосип Сталін